

Inkeriläisiä aineksia J. H. Hoppiuksen runoissa

Vuonna 1873 julkaisi JULIUS KROHN Kirjallisessa Kuukauslehdessä artikkelin »Muutamia Esopin eläinsatuja suomeksi Ison Vihan ajoilta». Nämä sadut oli Krohnin mukaan saanut »ylioppilas Stråhlman runoin keruulla ollessansa muutamasta pappilasta Inkerinmaalla». Krohn jatkaa vielä, että käsikirjoituksessa mainitaan tekijäksi *Juhana Henrik Poppius* (sic!), joka oli Kaarle XII:n aikana palvellut kapteenina sotaväessä, mutta oli sitten eronnut armeijasta ja vihityttänyt itsensä papiksi. Hän toimi sen jälkeen kirkkoherrana Tyrössä (1723—29) ja Tuuterissa (v:sta 1729), missä hän kuoli v. 1757. »Kieli näissä runoissa on Inkerin karjalaista murretta ja poikkeee muutamissa suhteissa kirjakielestä», lausuu Krohn lopuksi. Johdannon jälkeen on painettu Aisopoksen eläinsatujen mukaelmat, neljä luvultaan; julkaisija ei ole kuitenkaan noudattanut tarkasti alkutekstiä. Varsinaista kielellistä kommentointia ei Krohnin artikkeliin liity; eräistä runoissa esiintyvistä lainasanoista on kuitenkin viittaus ruotsin tai venäjän vastaaviin sanoihin (*kestapuoti, kosti, potsu-voida, rovatti.*)¹

Teoksessaan »Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet» Krohn on korjannut suomentaajan nimen, niin että se siinä esiintyy oikeassa muodossa *Hoppius*. Aikaisempi Poppius on siis kopiointi- tai painovirhe. Ensimmäinen runoista, jonka Krohn on otsikoinut »Vaimo ja kuolema», on julkaistu myöhemmin (1921) A. V. KOSKIMIEHEN toimittamassa antologiassa »Agricolasta Juteiniin» (s. 263). Merkillistä on, että mainitulla sivulla esiintyy runon tekijänä taas Poppius, sisällysluettelossa on sen sijaan oikein Hoppius.

Sanoessaan että kieli Hoppiuksen runoissa on »Inkerin karjalaista murretta», Krohn todennäköisesti tarkoitti karjalaisella murteella sitä murretta, jota hän itse oli kuullut puhuttavan Karjalan kannaksella ja Viipurin puolessa. Inkerissä asuvien suomenmaakkoisten ja Karjalan kannaksen asukkaiden kielenparressa ei ollut suuriakaan eroja viime vuosisadan lopulla, joten Krohn saattoi nimittää kumpaakin karjalaiseksi. Useimmille Hoppiuksen runojen erikoispiirteille, niin äänteellisille kuin sanastollisillekin, löydämme vertauskohdan niistä muistiinpanoista, joita on tehty tämän vuosisadan alkupuolella Inkerin ja Karjalan kannaksen murteista. Jos Hoppiuksen kieltä verrataan 1700-luvun kirjasuomeen, jota Hoppius oppineena miehenä varmasti taisi, hänen runoistaan voidaan poimia piirteitä, jotka eivät varsi-

¹ Nelitaitteista käsikirjoitusta, johon runot sisältyvät, säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa. Käsikirjoitus on kuitenkin kopio, ja on mahdollista, että se ei ole aivan alkutekstin mukainen. Kopioksi sen osoittaa runojen alkuun liitetty selitys: »Nämä runot, liki 100ta ajastaika sijtä, on kirjoittanut Corkiast oppinut Herra Duderin Seuracunnan Hr Kircko Herra Johan Heinr. Hoppius.»

naisesti kuulu Ruotsin vallan aikaiseen kirjakieleemme. Sanommeko näitä »karjalaisiksi» Krohnin tavoin vai »inkeriläisiksi», on tässä yhteydessä sivuseikka. Selvyiden vuoksi on ehkä syytä antaa etusija jälkimmäiselle.

I. Äänteelliset ja rakenteelliset erikoispiirteet

1. Sanansisäisen *kr*-yhtymän jatkajana on *gr*: nagrosuinen (1), Waan ej naista nagrattanut (1). Inkerin äyrämöismurteessa oli 1800-luvun lopulla, kuten Porkka mainitsee (Ingr. Dial. s. 7), *gl* (*kl*) ja *gr* (*kl*), esim. *kagla*, *nagran*.

2. *lye* > *le*, *rve* > *re*: Jos et sule suutas kijni (4), Ketun ja Curen wieras pidost (3. runon otsikko). Palataalispirantin kato tässä asemassa on tunnusomaista suomen itämurteille; läsimurteissa ja niihin perustuvassa vanhassa kirjakielessä on *lye* > *lje* ja *rve* > *rje* (SM III A n:o 54; SKH I s. 120).

3. Vaihtelusuhde *ht* : *h*, esim. Ej ne ois ehosta männy (2); ehosta 'mielellänsä, pakottamatta'. Tavallinen edustus vk:ssä on *ht* : *hd* (SKH I s. 128—).

4. *-ihe-* on säilynyt illat:ssa ja pass. imperf:ssä: clasihen (3), wietihen (2). Vk:ssä *e* on harvinainen näissä muotoryhmissä, joskaan ei aivan tuntematon (SKH I s. 259—). Äyrämöismurteissa *h* on kadonnut painottoman tavun alusta (ÄMÄH s. 166), joten vastaavat muodot niissä kuuluvat *lassi(n)* tai *laśsi(n)* ja *vieti(n)*. Näyttää kuitenkin siltä, että vokaalien välinen *h* on tavattu painottomassakin asemassa vielä 1700-luvulla, sillä ainakaan *vietihen*-muotoa ei voida pitää analogisena.

5. *ua* > *ū*: Kestytteli kelmi culuu (4). Äyrämöismurteissa ovat *a-* ja *ä-*loppuiset vok.-yhtymät yleisesti kehittyneet pitkiksi vokaaleiksi, jos jälkimmäinen vokaali on ollut painoton (ÄMÄH s. 161—). Syynä murteellisuuteen saattaa tässä tapauksessa olla ensi sijassa runomitta, joka on nelipolvista trokeeta. Niinpä seuraavassa säkeessä on vokaaliyhtymä säilynyt, koska runomittaa ei vaadi assimilaatiota: Muut cun welliä wähäsen (3). Vrt. SKH I s. 305.

6. Akt. indik. prees. mon. 3 p:n muodot, joiden loppuna on pitkä vok. + *t*: Taiten ottaat tappaxeusa (2); Caasi sellaisen clasihin Josta näkyt nämät räätit (3). Muodot ovat tunnusomaisia äyrämöismurteille ja osittain muillekin itämurteille (ÄMÄH s. 72, SM III A n:o 103). Vk:ssä ne ovat harvinaisia, joskaan eivät täysin tuntemattomia (SKH I s. 175)

7. Akt. II partisii-pin tunnus *nut*, *nüt* > *nt* : Sitke oli siksen repo ej pand muuta murkinaxi (3). Sisäheitto on yleinen äyrämöismurteissa ja itämurteissa laajem-maltikin (ÄMÄH s. 136, SM III A n:o 32). Ruotsin vallan aikaisen kirjakielen kannalta on Hoppiuksen käyttämää muotoa pidettävä murteellisuutena.

8. Refleksiiviset taivutusmuodot: Tämä cuin marssipi majalle tungeis tupahan sisälle (1); Ketun täytyi käändisä cotjnsa Warmast tyhjän watan cansa (3). Muoto **tungeis** on odotuksen mukainen indik. imperf. yks. 3. p. verbistä *tung ita* 'tunkeutua'. Samasta verbistä esiintyy imperf. mon. 3. p. seuraavassa virkkeessä: ain hūö (pässit nim.) *tunkisit wierä lampä jälest*. Venjoki. Muotoa **käändisä**, jonka **i** Hoppiuksen ortografian mukaisesti voidaan lukea pitkäksi, vastaa lähinnä Tyrön

murteen I inf. *kännissä* 'kääntyä', *käntis takasi* 'kääntyi' (ÄMÄH s. 70). Yksinäis-s:n esiintymistä muodossa **käändisä** ei voida äänteellisesti perustella.

II. Murteellista sanastoa

Vanhan kirjakielen sanakirjan toistaiseksi puuttuessa on vaikea varmasti päätellä, mitkä Hoppiuksen runojen sanoista ovat peräisin inkeriläismurteista. Sen seikan perusteella, että itämurteiden sanastoa alkoi kotiutua kirjakieleen ja päästä sen välittämänä sanakirjoihin pääasiallisesti vasta 1800-luvulla, voidaan pitää todennäköisenä, että Hoppius on omaksunut Inkerin murteista ainakin ne sanat, joiden levinneisyys on kaakkoinen (Inkeri, Karjalan kannas) ja joita ei vielä esiinny Ganderin ja Renvallin sanakirjoissa. Eräät murre-sanat (esim. hapineet, huntti, kommertaa, puteli, siukku 'sairas', suuruspala, väittää 'ponnistaa') on jätetty luettelosta pois, koska ne eivät täytä edellä asetettuja ehtoja. On tietenkin mahdollista, että myös jokin näistä on tarttunut Hoppiuksen korvaan Inkerissä eikä muista murteista tai kirjallisuudesta.

hirvitellä 'pelotella': Emä torui toisexensa Hittolainen hirvitteli (4), so. äiti pelotteli poikaansa sudella. Sanaa käytetään otsikon mukaisessa merkityksessä Kaakkois-Suomessa ja Inkerissä: *lapsi ain hirvitelti et mörkö tullö*. Tyrö. Luultavasti myös *emä* kuuluu Hoppiuksen kielen inkeriläisiin aineksiin, mutta kun jo Agricolakin on käyttänyt tätä sanaa äidin merkityksessä, emme pääse olettamusta pitemmälle.

kestytellä 'viihdytellä': Emä edespäin hyvillä Sangen suloisill sanoilla Kestytteli kelmi culuu Ole waiti Olliseni (4). Kun pahantuulinen lapsi halutaan saada asettumaan ja sille puhellaan lempeästi, tämä on Inkerissä ja Kaakkois-Suomessa lapsen kestyttämistä. Jos pieni lapsi itkee, niin Tyrössä kehoitetaan viihdyttämään sitä sanoen: *kessütelkä häntä*.

kosti 'kestivieras', mon. *kostit* 'kestit, vieraskäynti': Curki cutzui sitten händä Jällen costixi cotjnsa (3), kettua nim. Inkerin puolelta sanasta on tietoja useilta paikkakunnilta; seuraava esimerkki on Tyröstä: *hüö tullit meil kosti*. Levinneisyysalueen reunapitäjiä Suomen puolella olivat 1930-luvulla lännestä lukien Johannes—Antrea—Parikkala—Sortavala—Impilahti. Parikkalassa kulkee hokemana kehoitus, jonka eräs isäntä oli antanut kostilleen, kun oli katsonut tämän jo aikansa kyläilleen: »Ilma on ku rieskamaito, tie on ku lusikan selkä, pätii kosjtin ajjual luklettua» (T. J. Soikkeli 1932). Sana on venäl. laina, kuten jo Lnr:n sanakirjassa todetaan.

lamoä 'loikoa'. Tuolla wuotesa wenyypi lamojopi lautasilla (1). Muotoa *lamojopi* ei tavata Inkerin eikä Karjalan kannaksen murteissa eikä sitä käytetä tietävästi missään muuallakaan. Prees. yks. 3. p. kuuluu Inkerin murteissa *lammö* tai *lammuo*; Vuoleesta on mp.: *laiska vuotielläö lammüö*; Viron Inkeristä (Kosemkinä): *Miehet laivassa lammoot*. Sana on tuttu myös entisille kannaksen murteille: *nouse üllä, vai sihe jäit lamomä*. Kannelj. Hoppiuksen käyttämässä muodossa **lamojopi** esiintyvä **j** on todennäköisesti saatu sellaisista muodoista kuin *makajā*, *lepäjä*, sillä *ta-*, *tä-*loppuisten

supistumaverbien paradigmassa *j* esiintyy mm. indik. pres. yks. ja mon. 3. p:ssa (ÄMÄH s. 67).

männä 'mennä': Ennen kuin miehensä mänewän (1); Ej ne ois ehosta männy (2). Vartalo *mäne* on levinneisyydeltään tyypillisesti itäinen, kuten ilmenee rinnakkaisuuden *mene- ~ mäne-* levinneisyyttä osoittavasta kartasta (SM III A n:o 142).

potsuvoida 'osoittaa vieraanvaraisuutta, kestitä': Ettois koston cottonansa Potzuwoinut puolestansa (3). Sanasta on useita tietoja ent. Karjalan kannaksen murteista. Sakkolasta olen v. 1936 pannut muistiin seuraavan virkkeen: *lan̄koha* (= sukulainen) *seppä ol, mis käi v̄ä, jokahine häntä s̄t pot̄suvoi*. Kirvusta sanan ovat tavoittaneet Sulo Haltsonen ja Rauni Anttila Viipurilaisen osakunnan kotiseuduntutkimusretkellä v. 1938. Inkeristä sana on kirjattu äänteellisesti hiukan poikkeavassa asussa: *kül t̄ö minn̄ü v̄ä pot̄suoitteletta* (ent. Viron I.) Suomen murteiden *potsuvoija* on venäl. laina, kuten jo Julius Krohn on Hoppiuksen runoja käsittelevässä artikkelissaan todennut (= ven. *pot̄ševat*).

rovatti 'sänky': Sijnä woihki wuotehesa Rowatisansa ropisi (1). Sanan mainitsee jo Ganander ('säng wid en wäg'), mutta hän on merkinnyt sen savolaiseksi, mikä osoittaa, että se ei kuulunut kirjasuomen sanavaroihin hänen aikanaan. Savosta on tietoja vain kahdelta paikkakunnalta (Juva, Kangas.), sen sijaan Inkerin ja Karjalan kannaksen murteissa *r.* oli 1930-luvulla hyvin yleinen sana. Siitä on runsaasti tietoja alueelta, jonka pohjoisia ääripitäjiä ovat lännestä lukien Säkki. — Kirvu—Parikkala—Kurkijoki. Rovatiksi on yleisesti nimitetty vaatehuoneen eli aitan sänkyä, joka oli rakennettu seinään kiinni. Suomen murteiden *r.* on, kuten jo Krohn mainitsee, venäl. lainasana (= ven. *krovat* 'sänky').

sitkeä 'saita, säästeliäs': Sitke oli siksen repo ej pand muuta murkinaxi Muut cun welliä wähäsen (3). Otsikossa mainittu merkitys sanalla on Inkerin ja Karjalan kannaksen murteissa Lappeen kihlakuntaa myöten pohjoisessa. Tuuteri: *se on selnen itara ihminen, sitkē*. Sakkolasta on tallennettu sp.: »Sitkiä ei sikkoo syötä, saita vierasta ravitse.»

suwaita 'mieliä, haluta': Jotas etzit einhexi Suwaitzet suurus palaxi (1). Tätäkin sanaa on käytetty otsikon mukaisessa merkityksessä Inkerin ja Karjalan kannaksen murteissa. Sanan käyttöä valaisevista esimerkeistä on ensimmäinen Tuuterista, jälkimmäinen Venjoelta: *meil ennen sitä valkiä piätä* (= vaaleatukkaista) *kaikk̄ hüväst suwaitti; mikä* (lehmä) *suwais̄o suolavettä, a mikä ei taho suoloi eisink̄ä*.

valaa 'kaataa nestettä': Ruoka ej tok walettu Fatjni Tarwittu ej taldrickia Kurki pudot putelihin Caasi pitkäcaulasehen (3). Oluen, viinan ja kahvin kaataminen on valamista Inkerin ja Kaakkois-Suomen murteissa. Tyröstä on maininta, että häissä *joka r̄uwan alle valetti v̄inä*, ja Tuuterissa käsketään kaatamaan kahvia sanoen: *vala kohvi*. Lemilläkään ei puhuta kahvin kaatamisesta vaan valamisesta: *iemar* (nimi) *senku valo kahvia nille*.

wälein 'juotuun, nopeasti': Kettu tunki kärsäsänsä Weti wainon juur wälein Hajun herkuista hywistä (3). Sana on mainittu jo Gananderin leksikossa, mutta jäljessä oleva merkintä Saw. on osoituksena sen kuulumisesta savolais- ja kai laajemmaltikin

itämurteiden sekä myös vanhojen runojen sanavaroihin. 1930-luvun alussa oli *välēin* samoin kuin sen rinnakkaismuoto *välēn* levinneisyydeltään tyyppillisesti itäinen. Sanan alueeseen kuului myös Inkeri; seuraava esimerkki on Tyröstä: *kuivat heinät ku'ne kastüt nī ne pilahüt välle*.

Hoppiuksen runojen tarkastelu osoittaa, että Julius Krohnin luonnehdinta niiden kielellisestä asusta pitää paikkansa. Runojen kieli ja sanasto poikkeavat todellakin eräissä suhteissa 1700-luvun kirjasuomesta. Osittain tämä voi johtua siitä, että Hoppiuksen yhteydet Suomeen ja suomenkieliseen sivistyneistöön heikkenivät huomattavasti ison vihan jälkeen, kun hän jäi rajantakaiseen Inkeriin. Poikkeamat ovat kuitenkin eräissä tapauksissa siksi omalatauisia, että saattaa ajatella hänen asettaneen tietoisesti murteesta tuntemansa muodon tai sanan kirjakielisen edelle. Tähän ryhmään kuuluvat ainakin **nagrosuinen**, **nagrattanut**, **mānewān**, **mānny** sekä refleksiiviset muodot **käändisä** ja **tungeis**. Inkeriläisen sanan valintaan näyttää toisinaan vaikuttaneen alkusoinnun ja vanhan runomitan tavoittelu; onhan esim »*kostiksi kotihin*» soinnullisesti parempi kuin *kestiksi kotihin*.

Lyhenteitä

Ingr. Dial. = VOLMARI PORKKA Ueber den ingrischen Dialekt. Helsingfors 1885.

SKH I = MARTTI RAPOLA Suomen kirjakielen historia I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1931.

SM III A = LAURI KETTUNEN Suomen murteet III A. Murrekartasto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1940.

vk. = vanha kirjakieli.

ÄMÄH = VEIKKO RUOPPILA Äyrämöismurteiden äännehistoria. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1955.

Numerot yksityisten sanojen ja katkelmien jäljessä tarkoittavat runojen järjestystä käsikirjoituksessa.

Sanojen käyttöä valaisevat murre-esimerkit ovat peräisin Sanakirjasäätiön kokoelmista. Keski-Inkerin murteita, joita esimerkit lähinnä edustavat, ovat sanastaneet etupäässä seuraavat henkilöt: Lauri Hakulinen (Venjoki), Simo Hämäläinen (Tyrö), R. E. Nirvi (Tuuteri) ja Lyyli Rapola (Venjoki).

Ingermanländische Elemente in den Gedichten von J. H. Hoppius

VON VEIKKO RUOPPILA

Der finnische Geistliche Johann Henrik Hoppius wirkte in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts als Pfarrer in Ingermanland, zuletzt in der Gemeinde Duderhof, wo er im Jahre 1757 starb. Er hat vier Fabeln von Äsop ins Finnische übersetzt; wann das geschehen ist, wissen wir jedoch nicht genau, vielleicht um die Mitte des 18. Jahrhunderts oder etwas früher. Diese Übersetzungen, die die ersten Versuche waren, Äsop ins Finnische zu übertragen, blieben damals ungedruckt. Erstmalig hat Julius Krohn sie im Jahre 1873 in der Zeitschrift »Kirjallinen Kuukauslehti» (Literarische Monatschrift) veröffentlicht. Weltliche Dichtung in finnischer Sprache erschien in der Zeit der schwedischen Herrschaft, also vor 1809, überhaupt recht wenig, und man kann

annehmen, dass es besonders Hoppius schwerfiel, seine Produktion zu publizieren, denn Ingermanland war im Jahre 1721 vom schwedisch-finnischen Reich losgelöst und an Russland angeschlossen worden.

Der Verf. untersucht in seinem Artikel die ingermanländischen Züge in Hoppius' Gedichten, und zwar in zwei Hauptgruppen: die erste enthält lautliche und strukturelle, die zweite dagegen lexikalische Dinge. Als gelehrter Mann beherrschte Hoppius offenbar das Schriftfinnisch seiner Zeit, aber man kann feststellen, dass er zuweilen statt eines schriftsprachlichen Ausdrucks einen mundartlichen angewandt hat. Das ist teils wegen der Alliteration oder des Versmasses geschehen, teils aus anderen, schwerer wahrnehmbaren stilistischen Gründen.